

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

МИХАСЮК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 372. 461: 39 „3752“

**МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ НАРОДОЗНАВЧОЇ РОБОТИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник : доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Ганна Петрівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методик
початкового навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
КОТИК Тетяна Миколаївна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри філології та методики початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
ТРУНОВА Валентина Андріївна,
Одеський обласний інститут удосконалення вчителів,
професор кафедри педагогіки і психології.

Захист відбудеться 26 жовтня 2012 р. о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитися бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 26 вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М.Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Молодший шкільний вік – це час, коли за допомогою рідної мови відбувається інтенсивна етнізація дитини, закладаються основи світобачення і світосприйняття, культури мовлення і спілкування, розвиваються комунікативні здібності, пізнавальна активність, образне, творче мислення.

У педагогічній спадщині Г.Сковороди, О.Духновича, К.Ушинського, С.Русової, Г.Ващенко, В.Сухомлинського та інших знаних педагогів переконливо доведено, що дитина для розкриття своїх природних схильностей, розвитку здібностей, найповнішого виявлення етнопсихологічних особливостей має перебувати під постійним виховним впливом матеріальної й духовної культури рідного народу.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс української мови покликаний прилучати молодших школярів до скарбниць духовності й культури рідного народу, виховувати громадянськість, патріотизм, національну самосвідомість, тобто має сприяти формуванню національно-мовленнєвої особистості, яка розвивається за умов етносередовища і є носієм та транслятором рідної мови і культури. Відтак цілеспрямована, педагогічно керована робота з розвитку мовлення молодших школярів як під час урочної, так і позакласної діяльності з урахуванням народнопедагогічних принципів, методів, засобів навчання, з використанням народознавчих матеріалів заслуговує на особливу увагу педагогів, дослідників.

Проблему використання засобів народознавства, ідей етнопедagogіки в навчально-виховному процесі школи науковці досліджували різноаспектно, зокрема, визначали роль і значення народних традицій, свят, обрядів, фольклору в процесі формування особистості школяра (Н.Смельянова, В.Кузь, Ю.Руденко, Н.Савченко, З.Сергійчук, Н.Сивачук, Г.Шах та ін.), підкреслювали важливість використання народознавчого матеріалу в позакласній навчально-виховній роботі (І.Гутник, В.Коротєєва, В.Стрельчук, О.Столяренко та ін.).

Умови впровадження народознавства у практику роботи навчальних закладів висвітлено у працях Л.Граціанської, Т.Дем'янюк, С.Домбровського, П.Ігнатенко, В.Ковальської, О.Ковальчука, В.Кононенка, Н.Косаревої, Л.Крицької, В.Кузьменка, В.Кузя, О.Макаренка, Н.Поклад, О.Потапенка, Ю.Руденка, Р.Скульського, М.Стельмаховича, Б.Ступарика, Т.Усатенко, К.Щербини та ін..

Педагогічний вплив національно-культурних традицій на формування особистості дитини, її духовний та мовленнєвий розвиток, підвищення рівня пізнавальної активності висвітлено й у працях сучасних лінгводидактів (Н.Бабич, А.Богуш, Л.Березовська, Н.Голуб, Р.Дружененко, Л.Кожуховська, Т.Котик, С.Ласунова, Т.Левченко, Л.Мацько, Л.Паламар, М.Пентилук, Ю.Руденко, О.Смолінська, Л.Соловець, О.Трифоновна, В.Трунова та ін.). Натомість, не була, зокрема, предметом дослідження методика збагачення мовно-мовленнєвого досвіду молодших

школярів народознавчою лексикою в позакласній роботі, не визначено зміст, завдання й напрями позакласної народознавчої роботи з розвитку мовлення молодших школярів, не розкрито особливості використання народознавчих засобів у процесі формування культури мовлення молодших школярів, не з'ясовано, які форми і методи роботи доцільно застосовувати задля удосконалення звуковимови, розвитку фонематичного слуху та слухової культури, розширення, збагачення, активізації словникового запасу школярів, виховання культури спілкування в позакласній роботі з української мови тощо.

Практика роботи вчителів свідчить, що розвитку мовлення молодших школярів приділяється недостатньо уваги в процесі позакласної діяльності, народознавчий матеріал для цього використовується епізодично, безсистемно, без відповідного збагачення змісту і способів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Тому розроблення спеціальної методики розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі з використанням народознавчих засобів і впровадження її в практику загальноосвітньої школи є важливою лінгводидактичною проблемою.

З огляду на зазначене дійшли висновку про наявність суперечностей між суспільними вимогами щодо необхідності формування національно свідомої мовленнєвої особистості й недостатнім залученням усіх форм навчальної діяльності до цього процесу; вимогами Державного стандарту щодо системного підходу до реалізації змістових ліній мовної освіти молодших школярів та епізодичним використанням позакласної роботи з розвитку мовлення; необхідністю інтенсивної етнізації дитини на основі засвоєння мовно-культурного досвіду свого народу, що відповідає особистісним потребам кожної людини, й відсутністю науково-методичного супроводу для здійснення відповідної роботи в початкових класах; потенційними можливостями позакласної народознавчої роботи щодо реалізації змістових ліній початкової мовної освіти й недостатньою розробленістю змісту, форм і методів її використання, що значно знижує ефективність процесу розвитку мовлення молодших школярів.

Актуальність проблеми, недостатній рівень її розробленості та виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету та є складовою теми «Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис» (державний реєстраційний номер 0106U000636). Тему дисертації затверджено вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 31.10. 2002 р.), уточнено та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 10 від 23.12. 2003 р.).

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність учнів початкових класів.

Предмет дослідження – теоретико-методичні основи роботи з розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні засад, розробці та експериментальній перевірці методики розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної роботи народознавчого спрямування.

Завдання дослідження:

- виявити потенційні можливості засобів народознавства щодо впливу на розвиток мовлення молодших школярів та визначити сутність позакласної народознавчої роботи з розвитку мовлення;
- дослідити сучасний стан проблеми розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування;
- розробити методику розвитку мовлення молодших школярів у позакласній народознавчій роботі та експериментально перевірити її ефективність;
- створити навчально-методичне забезпечення процесу розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування для його реалізації в практиці загальноосвітньої школи I ступеня.

Для розв'язання поставлених завдань використовували такі **методи наукового дослідження**: теоретичні – *аналіз і синтез, порівняння, зіставлення, узагальнення* основних положень педагогічної, психологічної, народознавчої, а також навчально-методичної літератури з проблеми мовленнєвого розвитку молодших школярів та нормативних документів для визначення сутності позакласної народознавчої роботи та стану досліджуваної проблеми; *систематизації та моделювання*, що допомогло побудувати модель процесу розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування; *логічного узагальнення*, що допомогло зробити висновки та підготувати рекомендації щодо ефективного використання позакласної роботи народознавчого спрямування з метою розвитку мовлення молодших школярів; емпіричні – *анкетування* вчителів, вихователів груп подовженого дня, логопедів, батьків та *психолого-педагогічне спостереження* за навчально-виховним процесом, позакласною діяльністю в початковій школі, *індивідуальні та колективні бесіди* для одержання фактичного матеріалу з досліджуваної проблеми; *педагогічний експеримент* для реалізації та перевірки ефективності запропонованої методики розвитку мовлення молодших школярів у позакласній народознавчій роботі; діагностувальні – *усне опитування, анкетування, тестування учнів, аналіз їхніх творчих робіт* з метою визначення рівнів розвитку мовлення молодших школярів; *математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

База дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено в загальноосвітніх школах I-III ступенів № № 19, 8, колегіумі м. Рівного, с. Біла Криниця та с. Олександрія Рівненського

району Рівненської області, с. Стовпець Дубенського району Рівненської області, № 2 м. Жидачів Львівської області, гімназії с. Банилів-Підгірний Сторожинецького району Чернівецької області, у загальноосвітніх школах I-II ступенів с. Птича Дубенського району Рівненської області, с. Дашино Володарськ-Волинського району Житомирської області. Експериментом було охоплено 660 учнів, 125 учителів початкових класів, 28 вихователів груп подовженого дня, 12 логопедів, які працюють з учнями початкових класів, 160 батьків молодших школярів.

Дослідження здійснювалося поетапно впродовж 2001-2011 років.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше розроблено й репрезентовано науково обґрунтовану методикау як систему роботи з розвитку мовлення школярів 1-4 класів у позакласній діяльності народознавчого спрямування, що ґрунтується на лінійно-концентричному принципі накопичення мовно-мовленнєвого досвіду на тлі поступового розширення та поглиблення знань з українського народознавства, системотвірними компонентами якої є мета, завдання, методи та прийоми, форми та види позакласної роботи, які реалізуються упродовж ознайомлювально-репродуктивного (1-2 класи), репродуктивно-конструктивного (3 клас), конструктивно-творчого (4 клас) етапів навчання; визначено умови її реалізації, що передбачають взаємозв'язок та інтеграцію виховної, мовленнєвої, комунікативної, музично-пісенної, трудової, образотворчої та ігрової діяльності; поступове введення основних народознавчих понять і слів на їх позначення; концентричність накопичення школярами мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду; поєднання масової, групової та індивідуальної форм позакласної роботи; використання можливостей народознавчого кабінету та системи народознавчих завдань, ситуацій, видів діяльності, спрямованих на розвиток мовлення учнів початкових класів;*

– *з'ясовано особливості використання засобів народознавства в процесі розвитку культури мовлення молодших школярів під час індивідуальних, групових консультативних інтегрованих занять та гурткової роботи, масових форм позакласної роботи задля вдосконалення звуковимови, розвитку фонематичного слуху та слухової культури учнів, розширення, збагачення, активізації словникового запасу школярів, виховання культури спілкування;*

– *уточнено сутність поняття «позакласна народознавча робота з розвитку мовлення», що відбиває різноманітну, гнучку, багатоаспектну навчально-виховну діяльність учителя та учнів, яка відбувається у вільний від уроків час у різних формах із використанням народознавчого матеріалу.*

Подальшого розвитку набули наукові уявлення про зміст та напрями реалізації соціокультурної змістової лінії в курсі української мови початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено методикау розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування; визначено критерії добору народознавчих матеріалів і відповідної лексики для

збагачення активного словника молодших школярів, напрацьовано та описано структурно-змістове наповнення народознавчого кабінету як бази для роботи з розвитку мовлення учнів; створено навчально-методичне забезпечення для гуртка української мови на народознавчій основі. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів, керівниками гуртків та факультативів для навчання української мови і розвитку мовлення молодших школярів; вихователями груп подовженого дня в навчально-виховній роботі з молодшими школярами; викладачами і студентами вищої школи та системи післядипломної освіти вчителів у роботі спецкурсів і дисциплін за вибором; для вдосконалення програм та підручників з української мови.

Матеріали дисертаційного дослідження **впроваджено** в загальноосвітніх школах I-III ступенів Рівненської області – № 19 (довідка № 363 від 25.05.2010 р.), № 8 (довідка № 473 від 25.05.2010 р.), колегіуму (довідка № 153 від 23.06.2010 р.) м. Рівного, с. Біла Криниця (довідка № 97 від 30.12.2010 р.) та с. Олександрія (довідка № 123 від 26.05.2011 р.) Рівненського району, с. Стовпець Дубенського району (довідка № 59 від 30.06.2010 р.), ЗОШ I-II ступенів с. Птича Дубенського району (довідка № 23 від 30.06.2010 р.), ЗОШ № 2 м. Жидачів Львівської області (довідка № 198 від 28.08.2011р.), гімназії с. Банилів-Підгірний Сторожинецького району Чернівецької області (довідка № 81 від 08.06.2010 р.), ЗОШ I-II ступенів с. Дашино Володарськ-Волинського району Житомирської області (довідка № 43 від 07.06.2010 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження було викладено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях: *міжнародній* – «Підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності на основі змісту освіти і сучасних педагогічних технологій» (Дрогобич, 2004 р.); *всеукраїнських* – «Ефективні підходи та результативні технології навчання й виховання в умовах нової структури і змісту початкової освіти (психологічні та педагогічні аспекти)» (Рівне, 2002 р.), «Соціально-психологічні детермінанти трансформування гендерних стереотипів в умовах сучасного суспільства» (Рівне, 2003 р.), «Проблеми сучасного підручника» (Київ, 2008 р.), «Формування мовної компетенції та мовної культури в духовно-моральному розвитку особистості» (Рівне, 2010 р.), «Готовність педагогів до інноваційної діяльності в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти» (Рівне, 2011 р.).

Про результати дослідження доповідалося на обласних, міських науково-практичних семінарах учителів Рівненської області, засіданнях кафедри педагогіки і психології Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, засіданнях методичних об'єднань учителів початкових класів м. Рівне, кафедри теорії і методик початкового навчання, трибуни перспективного педагогічного досвіду педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, під час проходження міського етапу конкурсу «Учитель року – 2001», обласного та всеукраїнського етапів конкурсу «Класний керівник – 2004» .

Публікації. За темою дисертаційного дослідження автором опубліковано 8 одноосібних праць, з них 7 – у фахових виданнях України, 1 – у матеріалах конференції.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (305 найменувань) на 28 сторінках. Повний обсяг дисертації складає 310 сторінок, основний зміст дослідження викладено на 192 сторінках, у тексті роботи наявні 8 таблиць, 4 рисунки. Додатки подано на 90 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, завдання дослідження, схарактеризовано методи його здійснення, розкрито наукову новизну і практичну значущість здобутих результатів, викладено дані щодо їх апробації, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-практичні основи розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування»** проаналізовано наукові джерела, на підставі чого розкрито сутність народознавчого підходу до навчання молодших школярів української мови та окреслено шляхи його реалізації в позакласній роботі; висвітлено лінгводидактичні можливості засобів народознавства та теоретичні засади їх використання задля розвитку мовлення молодших школярів, узагальнено здобутки теоретиків і практиків щодо організації навчально-мовленнєвої діяльності школярів у позакласній роботі.

Дослідження означеної проблеми ґрунтувалося на теоретичних розвідках істориків, суспільствознавців, філософів, етнографів, письменників, педагогів минулого і сучасності, як то: Ю.Бромля, Г.Булашева, Г.Ващенко, О.Вишневського, Г.Волкова, О.Воропая, Б.Грінченка, М.Грушевського, М.Драгоманова, О.Духновича, С.Килимника, В.Кононенка, М.Костомарова, І.Крип'якевича, Г.Лозко, М.Максюти, І.Огієнка, В.Піддубного, Й.Песталоцці, О.Потебні, Ю.Римаренка, С.Русової, Г.Сковороди, Р.Скульського, В.Скуратівського, І.Срезневського, М.Стельмаховича, О.Субтельного, В.Сухомлинського, К.Ушинського, І.Франка, Д.Яворницького та ін., в яких висвітлено питання національної духовної культури, народної педагогічної теорії, загальнотеоретичні проблеми взаємодії народних традицій і сучасних підходів до навчання та виховання, формування національно свідомої особистості.

Було встановлено, що засоби народознавства та народної педагогіки містять величезний пізнавальний і виховний потенціал для розвитку мовлення, формування національно-мовленнєвої особистості. Відтак елементи цих засобів, а саме: різні жанри фольклору (казки, загадки, скоромовки, прислів'я, приказки та ін.), фразеологізми, народні порівняння, народний етикет, окремі обряди, народний календар (прикмети, передбачення погоди, календарно-обрядовий

фольклор), народну символіку тощо, доцільно використовувати в навчанні й вихованні школярів як з метою цілісного впливу на особистість, так і її мовленнєвого розвитку.

На основі аналізу праць сучасних лінгводидактів (Л.Березовська, Р.Дружененко, Т.Левченко, Н.Луцан, Ю.Руденко, О.Смолінська, Л.Соловець, та ін.) було встановлено, що засоби народознавства мають значні можливості для емоційного впливу на школярів, а їх використання в процесі роботи з розвитку мовлення допомагає зацікавити учнів, спонукає до засвоєння науки про мову, активізує процеси пам'яті, уваги, мислення, дозволяє організувати навчально-мовленнєву діяльність на основі єдності почуттєвого й раціонального. З огляду на це визначено, що доцільно розвивати наочно-образне, дійове, а згодом і словесно-логічне або понятійне мислення та мовлення молодшого школяра із застосуванням наочних зразків матеріальних здобутків української народної культури (ремесел, промислів, декоративно-ужиткового мистецтва тощо).

Спираючись на результати досліджень сучасних українських науковців з проблеми реалізації виховних та пізнавальних можливостей позаурочної діяльності (Н.Ємельянова, І.Гутник, І.Лопушинський, Г.Майборода, О.Макаренко, Н.Савченко, К.Слесик, Л.Сологуб, О.Столяренко, В.Стрельчук, Г.Шах та ін.), основні положення науково-методичних джерел щодо позакласної діяльності школярів (Л.Введенська, Н.Вітківська, А.Гамалій, Л.Гурвич, О.Джежелей, М.Жежеря, Ф.Костенко, І.Лопушинський, Е.Марієнгоф, І.Маруніч, Г.Передрій, Н.Светловська та ін.) та зважаючи на принцип єдності навчально-виховного процесу, визнали за можливе послуговуватися в роботі терміном «позакласна народознавча робота з розвитку мовлення», що означає єдність позакласної навчальної роботи з української мови та позакласної виховної роботи з молодшими школярами на основі народознавчого підходу, відбиває різноманітну, гнучку, багатоаспектну навчально-виховну діяльність учителя та учнів, яка відбувається у вільний від уроків час у різних формах із використанням народознавчого матеріалу.

У межах здійсненого дослідження використовували поняття «народознавчий підхід», яке розуміємо як сукупність народознавчих та народнопедагогічних способів впливу на мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі позакласної роботи.

Було з'ясовано, що в позакласній народознавчій роботі доцільно реалізовувати такі завдання: збагачення, урізноманітнення та розширення початкових лінгвістичних знань, здобутих на уроках мови і розвитку мовлення; розвиток мовленнєвої культури та вмінь спілкуватися; розвиток інтересу до матеріальних надбань та духовних скарбів українського народу, його історії, мистецької спадщини, традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, символів, оберегів та ін.; виховання любові до рідної мови, інтересу до її вивчення, бажання досконалого володіння нею; виховання національної свідомості та патріотизму.

Узагальнення методичних напрацювань дозволило означити найголовніші переваги позакласної народознавчої роботи з молодшими школярами: неформальна обстановка

спілкування; опосередкований вплив учителя на школяра, що сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності; більше можливості школярам вільно висловитися, самоствердитися, виявити себе в декламації, пісні, танці, грі, розкрити різнобічність характеру, задовільнити потреби, розвинути нахили, здібності; можливість перевтілення під час театралізації, що особливо до вподоби молодшим школярам; відсутність оцінювання; сприятлива емоційна атмосфера без зауважень, зайвого моралізування; постійна зміна видів діяльності, серед яких перевага надається ігровим видам, що підсилює мотивацію до засвоєння нових знань і спілкування; добровільність участі дітей, можливість вибору різних видів діяльності.

Аналіз представленої науковцями (П.Ігнатенко, О.Картунов, С.Римаренко, Р.Скульський, М.Стельмахович та ін.) моделі шкільного народознавства посприяв визначенню основних напрямів позакласної народознавчої роботи, реалізація яких повинна забезпечити розвиток мовлення молодших школярів.

У другому розділі «Сучасний стан використання засобів народознавства в роботі з розвитку мовлення молодших школярів» визначено стан використання вчителями в роботі з розвитку мовлення молодших школярів методів народної педагогіки та народознавчих засобів; ставлення батьків до використання народознавчих матеріалів у родинному вихованні та мовленнєвому розвитку дітей; готовність учнів початкових класів до сприйняття запропонованого народознавчого матеріалу, а також подано висновки з аналізу чинних програм та підручників з української мови для 1-4 класів за проблемою дослідження.

Було встановлено, що методи та засоби народної педагогіки не знаходять належного місця в родинному вихованні, позакласній навчально-виховній роботі з молодшими школярами, оскільки 71,2% вчителів не визнають їх важливими чинниками мовленнєвого розвитку учнів. Народознавчими матеріалами педагоги послуговуються епізодично, переважно з метою виховного впливу. В позакласній роботі з молодшими школярами в сучасній школі переважають масові заходи розважального характеру з використанням звичаїв, традицій, обрядів українського народу.

З'ясовано, що в новій програмі (2011 р.) визначено орієнтовний зміст навчання мови для реалізації соціокультурної змістової лінії, що передбачає ознайомлення школярів з основним культурним набутком рідного народу та створення умов для формування національно свідомої духовно багатой мовленнєвої особистості.

У результаті аналізу чинних підручників (2003-2005 рр.) констатували, що в них представлені різноманітні народознавчі матеріали, наявні вправи, завдання, які сприяють формуванню соціокультурної компетентності учнів. Однак їх кількість у співвідношенні до всіх вправ є досить незначною, крім того, відсутні вправи для розвитку різних видів мовленнєвої діяльності, зокрема, навчання діалогічного мовлення в мовленнєвих ситуаціях, побудованих на використанні народних ігор, малих жанрів фольклору, відсутні зразки народного мовленнєвого

етикету та традиційної культури спілкування, мовленнєвої поведінки. Зазначене дало підстави вважати, що реалізація соціокультурної змістової лінії в повному обсязі повинна відбуватися не лише на уроках української мови.

Результати контрольного зрізу засвідчили недостатньо сформовані в молодших школярів уміння і навички продукування усних та письмових висловлювань на народознавчу тематику, вживання народознавчих слів у власному мовленні, незадовільні знання етикетних норм спілкування та невміння їх використовувати відповідно до ситуації спілкування, незнання українських народних звичаїв, традицій, свят та обрядів, зразків дитячого фольклору.

У третьому розділі **«Експериментальна робота з розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної діяльності народознавчого спрямування»** розкрито сутність експериментальної методики, запропоновано лінгводидактичну модель процесу розвитку мовлення молодших школярів у позакласній народознавчій роботі, описано хід та результати формувального і підсумкового етапів дослідження.

Сутність експериментальної методики розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи полягала в системному збагаченні їхнього мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду народознавчою лексикою та народознавчими знаннями, яке розглядаємо як процес пізнавальної і практичної мовленнєвої діяльності щодо поетапного засвоєння відповідної лексики від первинного сприймання до її активного вживання в усному й писемному мовленні, практичного використання у відповідних навчально-мовленнєвих ситуаціях та під час розв'язання мовно-мовленнєвих завдань навчального характеру.

Провідною умовою реалізації експериментальної методики стало створення народознавчого кабінету (світлиці), в якому зосереджено важливі джерела для збагачення мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду молодших школярів народознавчою лексикою і народознавчими знаннями, а саме: елементи інтер'єру традиційної української світлиці; хатне начиння; вироби декоративно-ужиткового, малярського мистецтва; зразки українського народного музичного, пісенного мистецтва, записані на аудіоносіях; ілюстративний та відеоматеріал, що відображає духовну, матеріальну та культурну спадщину українського народу; книги – збірки казок, прислів'їв, календарно-обрядового фольклору, посібники з народознавства, словники, народознавчі хрестоматії; символічне зображення дерева роду тощо, використання яких допомагало школярам розкрити етимологію слова, сприяло розвитку пам'яті, уваги, фантазії, мислення, збагачувало сенсорні та емоційні відчуття, допомагало практичному засвоєнню народознавчої лексики.

Дослідженням визначено основні критерії добору народознавчих матеріалів та відповідної лексики для розвитку мовлення молодших школярів, а саме: а) доступність та частотність – можливість використання в усіх видах мовленнєвої діяльності, наявність у зрозумілих для молодших школярів текстах народознавчої тематики, частота їх використання в мовленнєвих ситуаціях; б) емоційність, що

передбачає добір цікавого, пізнавального, різножанрового народознавчого матеріалу, в) практичність, що передбачає використання народознавчої лексики та здобутих народознавчих знань у побуті, іграх, розвагах, спілкуванні, родинних, а також інших видах діяльності молодших школярів.

Було визначено й інші умови реалізації методики розвитку мовлення учнів початкових класів у процесі позакласної народознавчої роботи, а саме: інтеграція різних видів навчально-виховної роботи; поетапність та поступовість уведення основних народознавчих знань, понять і слів; дотримання лінійно-концентричного принципу накопичення мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду; поєднання масової, групової та індивідуальної форм позакласної роботи; формування мовленнєвих умінь і навичок школярів, необхідних для побудови діалогічних і монологічних висловлювань соціокультурного спрямування.

З урахуванням попередньо визначених положень було розроблено лінгводидактичну модель розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи, яка охоплює три етапи: ознайомлювально-репродуктивний, репродуктивно-конструктивний, конструктивно-творчий (рис. 1).

Упродовж ознайомлювально-репродуктивного етапу в учнів 1-2 класів під час індивідуальних та групових позакласних занять формували вміння сприймати тексти народознавчого характеру та вчили словесно відтворювати почуте у переказах, розповідях; інсценізувати казки; моделювати мовленнєві ситуації за зразками народних казок, ігор; створювати власні висловлювання за зразками фольклору та малюнками народознавчої тематики, що сприяло збагаченню їхнього мовлення народознавчою лексикою. Мовленнєву діяльність супроводжували ігрова, музично-пісенна, образотворча.

На другому етапі, репродуктивно-конструктивному, формували в учнів 3 класу вміння слухати, розуміти, читати тексти народознавчої тематики; будувати діалогічні і монологічні висловлювання за зразком, малюнком, мовленнєвою ситуацією з використанням комунікативно значущої національно-маркованої лексики та засвоєних форм традиційного мовленнєвого етикету.

На третьому етапі, конструктивно-творчому, створювали для учнів 4 класу умови для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності. Особлива увага приділялася формуванню вміння використовувати засвоєні народознавчі знання в різних мовленнєвих ситуаціях, продукувати усні та письмові висловлювання різних типів та видів з опорою на народознавчий матеріал. На цьому етапі різні види діяльності реалізовувалися впродовж підготовки та захисту колективних, групових та індивідуальних проектів народознавчого спрямування, здійсненні пошукової народознавчої роботи, доступних для дітей лінгвістичних досліджень. Основною формою позакласної народознавчої роботи став гурток української мови на народознавчій основі «До чистого джерельця».

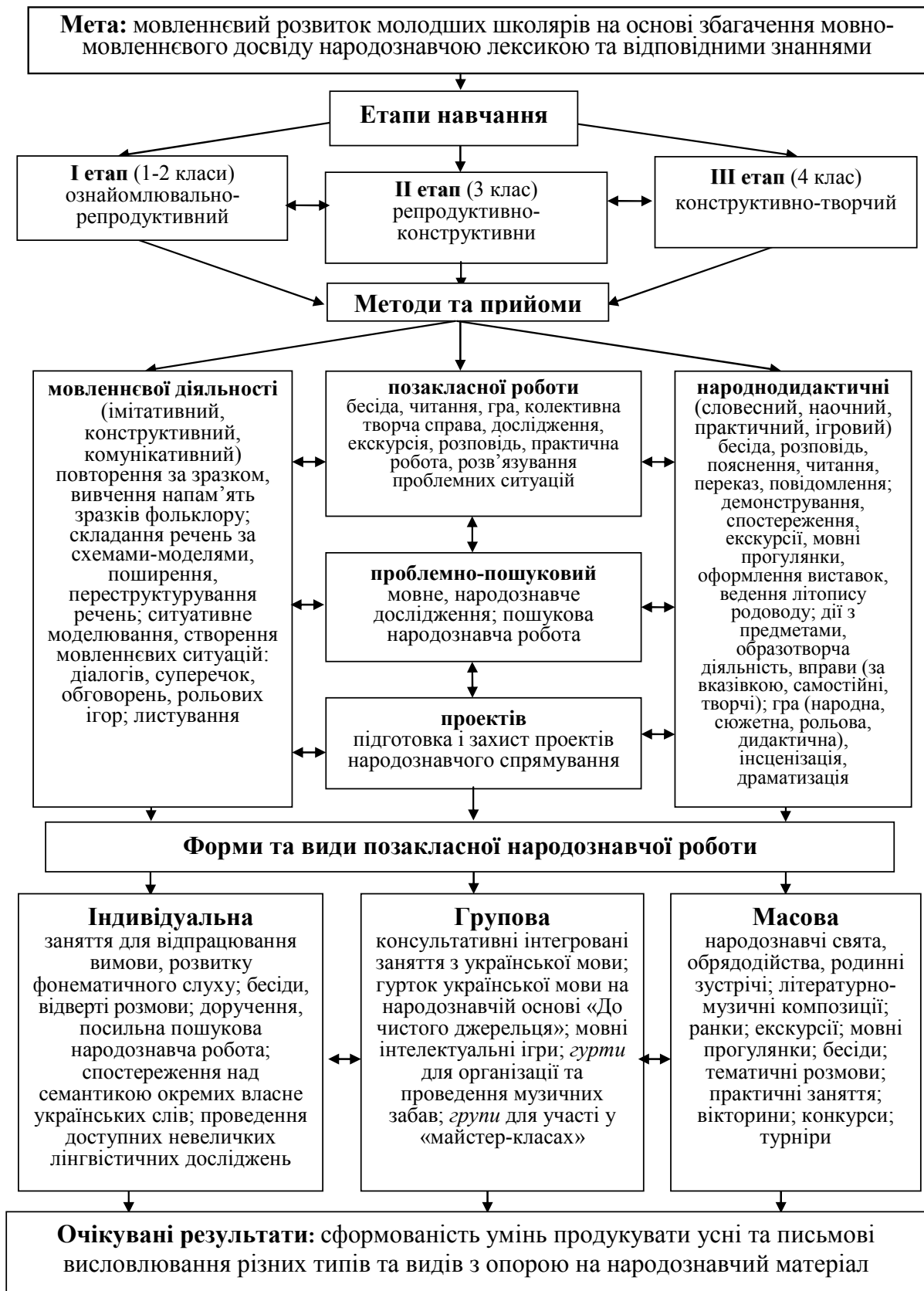

Рис.1 Лінгводидактична модель розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи

Тематичне спрямування занять гуртка було розроблено відповідно до змісту соціокультурної лінії програми з української мови для 1-4 класів і зумовлювало структурно-змістове наповнення народознавчого кабінету, підтримувалося міжпредметними зв'язками. Використання народознавчого матеріалу забезпечувало поширення, поглиблення знань з раніше опрацьованих тем різних навчальних предметів у початкових класах.

Такими темами для занять гуртка стали: рідна домівка; матеріальні речі традиційного українського побуту; ремесла, промисли, заняття, мистецька спадщина та декоративно-ужиткове мистецтво українців; трудові традиції, свята, обряди українського народу; українські родинні традиції; наш край у назвах; історія України у назвах; народний календар; українська народна символіка; обереги роду і родини та інші.

Концептуальну основу експериментальної методики відображає система принципів, до якої увійшли загальнодидактичні, народнодидактичні, етнолінгводидактичних і спеціальні – для позакласної роботи, а саме: ініціативи та самодіяльності, зв'язку з уроками української мови, свідомості, комунікативної спрямованості, диференціації та індивідуалізації, розважальності; поєднання індивідуальних, групових та масових форм роботи; доступності, добровільності. Реалізація зазначених принципів відбувалася методами мовленнєвої діяльності (імітативним, конструктивним та комунікативним), народнодидактичними (словесним, наочним, практичним, ігровим) та позакласної роботи. Крім того, використовували методи проектів та проблемно-пошуковий.

Методика передбачає поєднання різних форм та видів позакласної роботи: масових – народознавчі свята, обрядодійства, родинні зустрічі, конкурси, екскурсії та ін.; групових – консультативні інтегровані заняття з української мови, гурток української мови на основі використання народознавчих засобів; індивідуальних – заняття з учнями для відпрацювання вимови, розвитку артикуляційного апарату, фонематичного слуху; спостереження за семантикою окремих власне українських слів; проведення доступних лінгвістичних досліджень, пов'язаних з етимологією слова; виконання доручень; здійснення посиленої пошукової народознавчої роботи, такої як запис колісанок, забавлянок від бабусь, складання родовідного дерева своєї родини тощо.

Упродовж формувального експерименту в кінці кожного етапу в експериментальних (327 учнів) та контрольних (333 учні) групах проводили контрольні зрізи, що дозволило виявити динаміку розвитку мовлення молодших школярів. Комплекс завдань і методика підсумкового зрізу були аналогічними до тих, що застосовували під час констатувального етапу. У контрольному пакеті для учнів 4 класу переважали завдання творчого характеру, що мали на меті виявити уміння продукувати усні та письмові висловлювання на основі здобутого за роки навчання в початковій школі мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду.

Відстежувалися параметри, заявлені в критеріях оцінювання ефективності експериментального навчання.

Результати діагностики подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку мовлення молодших школярів
(за результатами контрольних зрізів наприкінці кожного етапу експериментального навчання)

Цикли дослідного навчання	Дослідні групи	Етапи експериментального навчання											
		I етап (1-2 класи)				II етап (3 клас)				III етап (4 клас)			
		Рівні (високий, достатній, середній, початковий) %				Рівні (високий, достатній, середній, початковий) %				Рівні (високий, достатній, середній, початковий) %			
		В	Д	С	П	В	Д	С	П	В	Д	С	П
1 цикл 2002-2006 н.рр..	ЕГ	8,0	16,0	28,0	48,0	20,0	20,0	36,0	24,0	25,1	27,7	37,2	10,0
	КГ	1,2	6,1	39,0	53,7	1,2	5,0	41,4	52,4	4,9	5,8	45,8	43,5
2 цикл 2006-2010 н. рр..	ЕГ	14,0	23,0	42,0	21,0	25,0	31,0	32,0	12,0	31,9	40,0	24,3	3,8
	КГ	3,6	9,1	45,6	41,7	4,0	9,9	47,6	38,5	5,6	7,6	61,9	24,9

Дані таблиці показують позитивну динаміку рівнів розвитку мовлення молодших школярів на всіх етапах експериментального навчання, яке проводилося циклічно. Так, високого рівня розвитку мовлення наприкінці I етапу дослідного навчання впродовж двох його циклів досягли відповідно 8% та 14% учнів експериментальних груп. Результати контрольних груп є значно нижчими – 1,2% та 3,6% школярів з високим рівнем розвитку мовлення.

Зростання відбулось і на II етапі, що свідчить про позитивні тенденції процесу накопичення учнями експериментальних груп мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду.

Результати виконання контрольних робіт на прикінцевому етапі формувального експерименту в підсумку двох циклів навчання засвідчили суттєві зміни в розвитку мовлення учнів 4 класу. Так, кількість учнів ЕГ з високим рівнем збільшилася на 17,5%. У контрольних групах кількість школярів із високим рівнем збільшилася на 2,9%. Така позитивна динаміка дає підстави стверджувати, що експериментальна методика є ефективною.

Узагальнення теоретичних та практичних результатів здійсненого дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. Встановлено наявність значного пізнавального та виховного потенціалу в народознавчих матеріалах для забезпечення мовленнєвого розвитку дитини та формування національно-мовленнєвої особистості. Можливості емоційного впливу народознавчих засобів на молодших школярів допомагають зацікавити учнів, спонукають до сприйняття ними науки про мову, активізують процеси пам'яті, уваги, мислення, дозволяють здійснювати мовленнєву діяльність в єдності почуттєвого й раціонального. Засвоєння традиційних народних правил спілкування є шляхом осягнення особливостей українського мовлення, що забезпечує спадковість етномовної єдності. Вивчення зразків усної народної творчості, розуміння символів сприяє використанню їх у мовленні, увиразнюючи його, забезпечує розвиток образного мовлення, формування правильної звуковимови та звукової культури, культури мовлення, мовленнєвої поведінки й спілкування, умінь побудови діалогічних, монологічних висловлювань, володіння невербальними засобами мовлення, формування виховання любові до рідної мови, її краси, милозвучності.

2. У процесі дослідження було уточнено поняття «позакласна народознавча робота з розвитку мовлення в початкових класах» і визначено як різноманітну, гнучку, багатоаспектну навчально-виховну діяльність учителя та учнів, яка відбувається у вільний від уроків час у різних формах із використанням народознавчого матеріалу; базується на принципах народної дидактики; покликана сприяти мовленнєвому розвитку молодших школярів, системному збагаченню їхнього мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду народознавчою лексикою та народознавчими знаннями; враховує потреби школярів та здійснюється за умов їхньої добровільної участі, що забезпечує високу мотивацію навчання; пов'язана з навчально-виховним матеріалом уроків української мови; містить різні види мовленнєвої діяльності.

3. Дослідження дало змогу окреслити та науково обґрунтувати напрями позакласної народознавчої роботи з розвитку мовлення молодших школярів, до яких віднесено такі: виховання любові до рідної мови під час ознайомлення молодших школярів з традиціями, звичаями, обрядами, святами українського народу; розвиток мовлення і культури спілкування молодших школярів у процесі ознайомлення з народними трудовими традиціями; засвоєння власне української лексики у процесі ознайомлення учнів з історією, мистецькою спадщиною, ремеслами та промислами українців; знайомство з діалектами та засвоєння топонімів рідного краю на основі використання літературно-краєзнавчого матеріалу; формування мовленнєвих умінь молодших школярів засобами народного календаря; увиразнення мовлення молодших школярів засобами української народної творчості, дитячого фольклору; збагачення лексики молодших школярів засобами народної гри; розвиток образного мовлення учнів у процесі поглиблення їхніх знань про українську народну символіку; виховання побутової та мовленнєвої культури молодших школярів під час ознайомлення з родинними традиціями та оберегами.

4. У результаті пошукового етапу дослідження з'ясовано, що методи та засоби народної педагогіки не знаходять належного місця в родинному вихованні та позакласній навчально-виховній роботі з молодшими школярами.

Серед факторів, які уповільнюють розвиток українського мовлення учнів початкових класів виявлено такі: недооцінювання вчителями ролі народознавчих засобів як важливого чинника розвитку мовлення школярів; незнання батьками тих здобутків народної педагогіки, які допомагають розвинути мовлення молодших школярів; відсутність систематичності в ознайомленні з духовною культурою та матеріальним надбанням українського народу; недостатнє наповнення підручників з української мови матеріалами народознавчого характеру. Було доведено, що за умов усунення зазначених факторів значно підвищується рівень розвитку мовлення в молодших школярів та пришвидшується формування основ національно-мовленнєвої особистості.

На основі аналізу наукової, психолого-педагогічної, лінгводидактичної літератури та нормативних документів було доповнено критерії розвитку мовлення молодших школярів показниками, що мали засвідчити засвоєння соціокультурної змістової лінії, а саме: знання найбільш відомих українських народних традиційних свят і обрядів, трудових та родинних звичаїв, власного родоводу, зразків малих жанрів фольклору, розуміння сутності народного календаря-прогностика, використання у мовленні висловів традиційного мовленнєвого етикету, обізнаність з народознавчою лексикою та відомими фразеологізмами.

5. Проведене теоретичне дослідження дало змогу науково обґрунтувати методику розвитку мовлення молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи, особливістю реалізації якої стало навчання в народознавчому кабінеті (світлиці) за умов наближення до витоків українського народу, його традицій, звичаїв, давньої історії, духовної та матеріальної культури; визначення тематичних напрямів позакласної народознавчої роботи та відповідна систематизація й розподіл народознавчих матеріалів за ними; добір мовних текстів та відповідної лексики; інтеграція різних видів навчально-виховної роботи: мовленнєвої, комунікативної, музично-пісенної, трудової, образотворчої та ігрової; поетапність розвитку мовлення в процесі позакласної народознавчої роботи та поступовість уведення основних народознавчих знань, понять і слів; дотримання лінійно-концентричного принципу накопичення мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду; поєднання масової, групової та індивідуальної форм позакласної роботи; формування мовленнєвих умінь і навичок школярів, необхідних для побудови діалогічних і монологічних висловлювань соціокультурного спрямування в різних видах мовленнєвої діяльності.

6. Результати експерименту довели ефективність поетапного системного збагачення мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду молодших школярів народознавчою лексикою і

народознавчими знаннями і на цій основі розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності в процесі позакласної народознавчої роботи, що реалізується в 1-2 класах упродовж ознайомлювально-репродуктивного, 3 класі – репродуктивно-конструктивного, 4-му – конструктивно-творчого етапів навчання.

На прикінцевому етапі дослідження впродовж двох циклів навчання різних експериментальних груп констатовано позитивну динаміку в розвитку мовлення молодших школярів ЕГ, що виявилась у збільшенні кількості учнів з високим рівнем розвитку мовлення на 17,5%. Збільшення кількості учнів з високим рівнем у КГ відбулося на 2,9%.

Порівняння результатів констатувального та прикінцевого етапів експерименту виявило, що кількість учнів ЕГ з високим рівнем розвитку мовлення збільшилася на 22,2%, а учнів КГ – на 2%, що засвідчило ефективність експериментальної методики.

За результатами дослідження створено навчально-методичне забезпечення процесу розвитку мовлення молодших школярів у позакласній роботі народознавчого спрямування: підготовлено навчально-методичний супровід гуртка української мови на народознавчій основі для 3-4 класів, а саме: програму, тематичні плани, методичні рекомендації, орієнтовні конспекти занять, словнички народознавчої лексики; розроблено орієнтовну тематику масових позакласних заходів народознавчої тематики для 1-4 класів; здійснено добір народознавчих матеріалів (малих жанрів фольклору, народних ігор) за тематичними групами та визначено орієнтовний обсяг народознавчої лексики для забезпечення змістового наповнення групових консультативних інтегрованих позакласних занять з молодшими школярами; розроблено систему вправ та завдань з розвитку різних рівнів мовлення молодших школярів для індивідуальних занять з учнями.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективним напрямом наукової діяльності в галузі лінгводидактики є наукове обґрунтування та створення єдиної системи урочної та позаурочної народознавчої роботи з української мови в початкових класах з метою мовленнєвого розвитку молодших школярів та формування національно-мовленнєвої особистості.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Михасюк Т. Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобами народознавства (на матеріалі використання народного календаря) / Тетяна Михасюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 26. – Рівне, 2003. – С. 30-34.

2. Михасюк Т. Національна ментальність як чинник статево-рольової соціалізації у вихованні дівчинки (з досвіду роботи з молодшими школярами) / Тетяна Михасюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 27. – Рівне, 2003. – С.75-81.

3. Михасюк Т. Кабінет роду і родоводу в практиці народознавчої роботи з української мови у початкових класах, його роль у мовленнєвому розвитку молодших школярів (з досвіду роботи) / Тетяна Михасюк // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2006. – №4. – С.49-52.

4. Михасюк Т. Виховання у молодших школярів любові до рідної мови через народні традиції / Тетяна Михасюк // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2007. – №3. – С. 25-28.

5. Михасюк Т. Народознавчі мотиви на сторінках букваря та їх роль у мовленнєвому розвитку першокласників / Тетяна Михасюк // Проблеми сучасного підручника: Збірник наукових праць. – Вип. 8. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 505-516.

6. Михасюк Т. Розвиток мовлення і культури спілкування молодших школярів у процесі ознайомлення з народними трудовими традиціями / Тетяна Михасюк // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2009. – №3. – С.60-66.

7. Михасюк Т. Комунікативний підхід до організації позакласної мовленнєвої діяльності молодших школярів засобами народознавства / Тетяна Михасюк // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2011. – №3. – С. 60-65.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Михасюк Т. Проблеми вивчення роду і родоводу у змісті народознавства і мовленнєвий розвиток молодших школярів / Тетяна Михасюк // Підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності на основі змісту освіти і сучасних педагогічних технологій: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич, 2004. – С.133-140.

АНОТАЦІЇ

Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова), Рівненський державний гуманітарний університет МОНМС України, Рівне, 2012.

У дисертації представлено науково обґрунтовану методику як систему роботи з розвитку мовлення школярів 1-4 класів у позакласній діяльності народознавчого спрямування, що побудована за лінійно-концентричним принципом накопичення мовно-мовленнєвого досвіду на тлі поступового розширення та поглиблення знань з українського народознавства. Розкрито зміст

даної методики, що полягає у цілеспрямованому використанні засобів народознавства в позакласній навчально-виховній роботі для мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Визначено принципи, методи, форми, головні умови успішного здійснення розвитку мовлення учнів у позакласній роботі народознавчого спрямування, дидактичні можливості народознавчих матеріалів, окреслено тематичні напрями їх використання, критерії добору, класифікації.

Встановлено, що експериментальна методика сприяє системному збагаченню мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду молодших школярів народознавчою лексикою та народознавчими знаннями, формуванню національно-мовленнєвої особистості в молодшому шкільному віці.

Ключові слова: молодші школярі, розвиток мовлення, позакласна народознавча робота, позакласна мовленнєва діяльність, народознавчі засоби, народознавча лексика, системне збагачення мовно-мовленнєвого досвіду, національно-мовленнєва особистість.

Михасюк Т.В. Речевое развитие младших школьников в процессе внеклассной народоведческой работы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык), Ровенский государственный гуманитарный университет МОНМС Украины, Ровно, 2012.

В диссертационном исследовании представлена теоретически обоснованная и экспериментально проверенная методика развития речи младших школьников в процессе внеклассной народоведческой работы с использованием средств этнопедагогики как система работы, построенная по линейно-концентрическому принципу накопления речевого опыта на фоне постепенного расширения и углубления украиноведческих знаний.

Определены этапы системного обогащения речевого и социокультурного опыта младших школьников, развитие всех видов речевой деятельности через различные формы внеклассной народоведческой работы, предложено лингводидактическую модель развития речи младших школьников в процессе внеклассной народоведческой работы, которая реализуется в 1-2 классах на протяжении ознакомительно-репродуктивного, в 3 классе – репродуктивно конструктивного, а в 4-ом – конструктивно творческого этапов учебы.

Последовательность этапов обучения обеспечивалась его содержанием, соответствующими методами, особенностями использования средств народоведения на каждом этапе в процессе развития культуры речи младших школьников во время индивидуальных, групповых консультативных интегрированных занятий и кружковой работы, массовых форм внеклассной работы.

Указаны критерии отбора народоведческого материала и особенности его поэтапного использования, усовершенствовано содержание внеклассной народоведческой работы, предложена система такой работы и показаны ее возможности в речевом развитии младших школьников. Главными направлениями внеклассной работы, реализация которых должна обеспечить развитие речи младших школьников стали воспитание любви к родному языку на народных традициях, обычаях, обрядах, праздниках; развитие речи и культуры общения младших школьников в процессе ознакомления с народными трудовыми традициями; усвоение собственно украинской лексики в процессе ознакомления учеников с историей, художественным наследием, ремеслами и промыслами украинцев; знакомство с диалектами и усвоение топонимов родного края на основе использования литературно-краеведческого материала; формирование речевых умений младших школьников средствами народного календаря; формирование выразительности речи младших школьников средствами украинского народного творчества, детского фольклора; обогащение лексики младших школьников средствами народных игр; развитие образной речи учеников в процессе углубления их знаний об украинской народной символике; воспитание бытовой и речевой культуры младших школьников путем использования семейных традиций и обрядов.

Основой успешной реализации исследования стало активное функционирование народоведческого кабинета (горницы), где сосредоточены важные источники наполнения словаря школьника народоведческой лексикой. За четыре года обучения в начальной школе ребенок накапливает определенный объем такой лексики, которая в процессе общения переходит из пассивного в активный словарь. Источниками наполнения словаря служат предметы, которые размещены в кабинете: элементы интерьера, домашние предметы (посуда, хозяйственные предметы), изделия декоративно-прикладного искусства, образцы музыкального, песенного искусства, зафиксированные в аудиозаписях, иллюстративный и видеоматериал, книги (художественная, народоведческая литература, сборники сказок и малых жанров фольклора), символическое изображение дерева рода и т.п..

В процессе эксперимента установлено, что разработанная методика способствует обогащению активного словарного запаса младших школьников этнокультуроведческой лексикой; выработке правильного звукового произношения; формированию фонематического слуха и звуковой культуры; развитию умений строить диалоги, монологи, вести беседу в группе, коллективе, семье; владению невербальными средствами речи; совершенствованию культуры речи и культуры общения; продуцированию текстов народоведческого содержания; воспитанию любви к родной речи.

Данными формирующего этапа эксперимента подтверждено эффективность разработанной методики развития речи младших школьников в процессе внеклассной работы народоведческого

направлення. Это даєт основания рекомендувати її в практику вкласної роботи початкової школи по розвитку мови.

Ключевые слова: младші школярі, вкласна народознавча робота, вкласна мовна діяльність, засоби народознавства, народознавча лексика, системне поглиблення мовного досвіду, національно-мовна особистість.

Mykhasiuk T.V. Speech development of primary pupils in the process of extracurricular activity by the means of ethnology. – As a manuscript.

The thesis is submitted for Candidate's degree qualification in Pedagogies. – 13.00.02. – The theory and methods of teaching (Ukrainian language). – Rivne State Humanitarian University, Department of education and science, young people and sport of Ukraine, Rivne, 2012.

The thesis presents theoretically based methods as a whole system of work for speech development of pupils of the 1-4 forms in after school ethnic activity, based on linear-concentric principle of saving language and speech experience on the background of gradual enriching and improving knowledge of Ukrainian ethnography. It shows the context of the method that consists of goal-oriented usage of means of ethnography in after school activity for speech development of junior pupils.

The work states the principles, methods, forms, main conditions for successful pupils speech development in after school activity of ethnic direction, didactic possibilities of ethnic materials, determines the theme directions of their usage, criteria of their choosing, classifications.

It is set that suggested method helps systematic enrichment of language and speech and sociocultural experience of junior pupils in ethnic vocabulary and ethnic knowledge, development of national and linguistic identity in the junior school age.

Key words: junior schoolchildren, extracurricular ethnology work, extracurricular speech activity, ethnic means, ethnic knowledge, speech development, national and linguistic identity.

Підписано до друку 10.09.2012 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 07/12/36

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А. М.